

РОЗДІЛ V. АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 340.132

РОЛЬ І МІСЦЕ КВАЛІФІКАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ЗАСТОСУВАННЯ ДЕЛІКТНИХ НОРМ

Гуржій Т.О., д.ю.н., ст. наук. співробітник, професор

Київський національний торговельно-економічний університет

У представленій статті з'ясовується співвідношення юридичної кваліфікації та застосування деліктних норм. На основі аналізу юрисдикційної практики доведено неможливість виділення кваліфікації в якості самостійної стадії правозастосування. Зроблено висновок про те, що юридична кваліфікація є інтегральною складовою правозастосовного процесу, котра має місце на всіх його стадіях та етапах, однак не збігається з ними за змістом.

Ключові слова: норма права, правопорушення, юридична відповідальність, правозастосування, кваліфікація.

Гуржий Т.А. РОЛЬ И МЕСТО КВАЛИФИКАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ПРИМЕНЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКИХ НОРМ / Киевский национальный торгово-экономический университет, Украина

В представленной статье выясняется соотношение юридической квалификации и применение деликтных норм. На основе анализа юрисдикционной практики доказана невозможность выделения квалификации в качестве самостоятельной стадии правоприменения. Сделан вывод о том, что юридическая квалификация является интегральной составляющей правоприменительного процесса, которая имеет место на всех его стадиях и этапах, однако не совпадает с ними по содержанию.

Ключевые слова: норма права, правонарушение, юридическая ответственность, правоприменение, квалификация.

Gurzhiy T.A. ROLE AND PLACE OF QUALIFICATION IN THE PROCESS OF APPLICATION OF LEGAL NORMS / Kiev is a national trade and economic university, Ukraine

In the article correlation of legal qualification and application of tort norms is turning out. On the basis of analysis of jurisdiction practice impossibility of selection of qualification as the independent stage of law application is well-proven. Drawn conclusion that legal qualification is the integral constituent of law-application process, which takes place on all its stages, but does not coincide with them.

Key words: legal norm, offence, legal responsibility, law-application, qualification.

Однією з ключових проблем детермінації юридичної кваліфікації є встановлення її місця й ролі у процесі правозастосування – владно-організаційній діяльності уповноважених органів держави та їх посадових осіб з реалізації правових норм щодо конкретних життєвих випадків через винесення індивідуальних правових приписів.

Як слушно відмічається в літературі, положення про те, що юридична кваліфікація найтіснішим чином пов'язана із застосуванням права і здійснюється лише в його процесі, є наріжним каменем правильного розуміння обох названих явищ правової дійсності [1, 345-346]. Попри загальну підтримку означеної ідеї, у науковому світі десятки років не вщухають суперечки відносно їх реального співвідношення. У цьому аспекті чи не найбільш дискутованим моментом є питання про те, на якій саме стадії чи стадіях правозастосування має місце юридична кваліфікація?

Переважна більшість відомих представників радянської та вітчизняної науки (С.С. Алексєєв, О.Ф. Скакун, С.Д. Губарєв та ін.) виділяють у процесі правозастосування три основні стадії: 1) аналіз фактичних обставин юридичної справи; 2) вибір, аналіз і тлумачення правової норми, що підлягає застосуванню; 3) винесення рішення по справі [2, 330; 3, 391-395]. У юридичній літературі висловлюються й інші погляди на стадійність правозастосовчої діяльності. Але, з огляду на своє загальне поширення та вичерпність, при дослідженні місця юридичної кваліфікації в процесі правозастосування за основу буде взята вищезазначена триелементна темпоральна схема.

На відміну від ідеї про “тристадійність” застосування норми права, котра в літературі опонується надзвичайно рідко, правознавці не можуть дійти згоди в іншому питанні: на якій саме стадії чи стадіях правозастосування “присутня” юридична кваліфікація?

Значна частина правників констатують наявність її ознак вже на першій стадії згаданого процесу. Зокрема, вони відзначають, що при встановленні фактичних обставин справи відбувається обмеження кола досліджуваних фактів лише юридично значущими фактами – тими, з наявністю яких закон пов'язує правові наслідки.

На думку А.П. Коренева, при встановленні фактичних обставин справи, щоб вона “... не була безпредметною, вже на першій стадії їх дослідження повинна бути проведена попередня юридична кваліфікація фактів... [4, 92]”. До аналогічного висновку дійшов С.О. Комаров, який вважає, що в даному випадку відбувається попередня правова оцінка фактичних обставин, “перше “приміряння” фактів до норми, і навпаки, норми до фактів [5, 222]”. Схожою в принципових моментах є позиція П.М. Рабіновича, котрий відносить встановлення юридично значущих фактів і пошук відповідної правової норми, до однієї “спільної” стадії правозастосовчої діяльності [6, 108-109].

На противагу викладеному ряд науковців висловлює переконаність у тому, що з'ясування фактичних обставин і встановлення їх правового значення (юридична кваліфікація) є процесами, принципово відмінними по своїй суті [7, 26; 8, 63-71]. Прихильники даної точки зору відзначають, що встановлення фактичних обставин справи – це процесуальна доказова діяльність, котра не має власного матеріально-правового змісту, полягає в збиранні та оцінці доказів і здійснюється з дотриманням вимог процесуального законодавства. Натомість, кваліфікація – це, передусім, розумовий, мислительний процес по співвіднесенню ознак вчиненого діяння з ознаками делікту, що містяться в нормах матеріального права. Звідси ними робиться висновок про те, що: “... встановлення фактичних обставин справи є лише передумовою наступної кваліфікації, що співпадає з нею лише у часі, але не за змістом і цілями [9, 155]”.

З наведеною думкою погодитися досить важко. При подібному підході не враховується те, що встановлення фактичних обставин справи неможливе без пізнання їх правового значення – для суб'єкта правозастосовчої діяльності факт події делікту і його правова сутність становлять собою нерозривну єдність. Як підкреслює О.В. Нечепурнов: “Норма детермінує коло фактів, що підлягають встановленню, та навпаки – виходячи з встановлених фактів, обирається норма. Відповідно, юридична кваліфікація у певній якості має місце вже на першій стадії правозастосування [10, 133]”. Тому, на наш погляд, існують усі підстави для констатації ознак юридичної кваліфікації вже на першій стадії правозастосування.

Інше бачення темпорального співвідношення правозастосування та юридичної кваліфікації демонструють А.Б. Венгеров, М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, А.С. Піголкін та інші [11, 57; 12, 366; 13, 36]. На думку перелічених авторів, юридична кваліфікація відбувається виключно на другій стадії правозастосовчого процесу – стадії вибору юридичної норми, належної для застосування в конкретному випадку. За словами Ю.В. Ткаченка, “Обрати належну норму права – означає дати юридичну кваліфікацію випадку, що розглядається [14, 34]”. Прихильники цієї позиції стверджують, що на даному етапі правозастосування кваліфікація отримує своє завершення, оскільки: “... встановивши усі правові ознаки діяння, що кваліфікується, можна зробити висновок про його тотожність (відповідність) ознакам диспозиції певної правової норми [10, 100]”.

Слушність ідеї про присутність ознак кваліфікації на стадії вибору належної юридичної норми істотних сумнівів не викликає. Проте доволі важко розділити переконання більшості її провідників в тому, що на цій же стадії правозастосовчої діяльності юридична кваліфікація отримує своє завершення. Як правило, даний висновок аргументується тим, що стадія прийняття рішення у справі не містить у собі питань юридичної кваліфікації.

З цього приводу слід відмітити, що обмеження уявлення про кваліфікацію рамками пошуку належної правової норми дещо нівелює її роль у вирішенні справи про суті. Сучасне наукове розуміння юридичної кваліфікації базується на нерозривному зв'язку двох аспектів цього явища: 1) логічного процесу пізнання юридичної суті вчиненого в реальному житті протиправного діяння; 2) результату цього процесу – кінцевого судження, вираженого в процесуальних документах [15, 7-8; 16, 10]. Лише шляхом закріплення в юридичних документах кваліфікація об'єктивізується в правовій реальності; поза ним – кваліфікація позбавлена офіційного характеру, що суперечить самій суті правозастосовчої діяльності.

Визнання ж процесуального закріплення іманентною властивістю офіційної юридичної кваліфікації (а саме про цей вид кваліфікації може йти мова в контексті аналізу

правозастосування) автоматично свідчить про її наявність на стадії прийняття рішення у справі. Адже документальне оформлення такого рішення (як неодмінний етап останньої стадії правозастосування) обов'язково включає в себе процесуальне закріплення формули кваліфікації.

Отже риси кваліфікації виразно проявляються саме на останній стадії правозастосування. Більш того, юридична кваліфікація є її центральною ланкою, оскільки саме вона: "... остаточно надає фактам дійсності юридичних властивостей, а рішенню у справі – відповідності фактам" [10, 101].

Втім, у наукових доробках окремих правників ідея про те, що юридична кваліфікація посідає важливе місце в прийнятті рішення по справі, а також набуває на цій стадії правозастосування своєї логічної завершеності, іноді трансформується в досить дискусійні положення. Так, наприклад, радянський вчений Г.А. Крігер заперечував наявність кваліфікації на всіх стадіях правозастосовчої діяльності, крім останньої [17, 18].

Подібне сприйняття ролі й місця юридичної кваліфікації у процесі застосування норм права видається доволі обмеженим. За такого підходу процес юридичної кваліфікації постає перед дослідником лише у своїй завершальній фазі. Натомість, шлях до здійснення суб'єктом правозастосування відповідного висновку, а також підстави, на яких він робиться, необгрунтовано винесені за межі кореспондуючого поняття.

З огляду на обмежений обсяг представленої статті, не варто вдаватись до глибокого аналізу методологічних недоліків (а саме в них криється суть проблеми) окресленої позиції. Наведімо лише одну логічну аксіому: "істинність висновків може оцінюватись лише через істинність засновків". Так само і про правильність кваліфікації можна вести мову лише через звернення до засновків, з яких була виведена її формула – юридичної норми та об'єктивного факту.

Те ж саме, до речі, можна стверджувати і у відношенні правозастосовчої діяльності. Як би шлях вирішення справи не мав значення для детермінації цього явища, то напевно і уявлення про нього б зводилось виключно до кінцевого результату – прийняття відповідного рішення. Та навряд чи подібна позиція коли-небудь зможе бути визнана продуктивною.

Окремі представники галузевих наук (Д.П. Калаєнов, О.І. Остапенко) вбачають у юридичній кваліфікації цілком самодостатню стадію правозастосовчої діяльності [18, 95; 19, 43]. На наш погляд, зазначеній ідеї також бракує переконливості. Адже розгляд кваліфікації в якості самостійної стадії правозастосування по суті означає її відсутність (принаймні, у темпоральному вимірі) на будь-яких інших стадіях цього процесу.

Між тим, навіть з інституціональної дефініції поняття кваліфікації, наданої самим О.І. Остапенком, – "кваліфікація адміністративного проступку – встановлення і процесуальне закріплення точної відповідності між ознаками вчинених дій чи бездій та ознаками складу делікту, передбаченого адміністративним законодавством [20, 37]", – виразно проступають ознаки, характерні різним стадіям правозастосування. І дуже важко уявити собі встановлення відповідності між об'єктивним діянням й складом проступку поза зверненням до юридичного факту та адміністративно-деліктної норми; офіційну формулу кваліфікації – поза прийняттям рішення у справі. Ще складніше – повністю розмежувати їх у часі (а саме ця ідея лежить в основі загальнонаукового уявлення про стадійність процесів).

На підставі викладеного, найбільш обгрунтованою видається точка зору С.С. Алексєєва, який констатує "присутність" тих або інших аспектів кваліфікації на всіх, без винятку, стадіях правозастосування. Юридична кваліфікація цілком доречно визначається ними як своєрідна "наскрізна" діяльність, котра супроводжує ці стадії і "вплітається в них" [2, с. 332, 340-343].

Варто відмітити, що попри наявність ряду переваг, окреслений підхід потребує уточнення у деяких своїх моментах. Практично всі прибічники ідеї про всепроникаючу роль юридичної кваліфікації в правозастосуванні підкреслюють, що на перших двох стадіях цього процесу має місце кваліфікація, котра носить попередній характер. І лише на стадії прийняття рішення у справі вона набуває якісно доведеної форми.

З цього приводу зауважимо наступне: у згаданому сенсі не існує і не може існувати офіційної юридичної кваліфікації попереднього характеру. "Питання про кваліфікацію залишається невирішеним доти, аж поки не здійснено офіційний висновок про відповідність ознак норми й факту [15, 13-14]".

Суто логічне вичленювання в динамічному процесі кваліфікації певних “відрізків”, що співпадають у часі з тим чи іншим етапом (стадією) правозастосування, навряд чи дає підставу вважати здійснювану на цьому відрізку діяльність кваліфікацією, нехай, навіть, і попередньою. Так само методологічно некоректним було б вважати попереднім правозастосуванням оцінку фактичних обставин або вибір належної юридичної норми.

На перших стадіях правозастосовчої діяльності ми можемо констатувати лише наявність окремих логічних операцій – елементів процесу офіційної юридичної кваліфікації, але не кваліфікацію як таку. Тож саме про ці елементи (ознаки, прояви) й слід вести мову в згаданому контексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Недбайло И.Е. Применение советских правовых норм / И.Е. Недбайло. – М.: Госюриздат, 1960. – 512 с.
2. Алексеев С.С. Общая теория права: в 2-х т. / С.С. Алексеев. – Т.2. – М.: Юридическая литература, 1982. – 378 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права / О.Ф. Скакун. – Х.: Консум, 2001. – 656 с.
4. Коренев А.П. Нормы административного права и их применение / А.П. Коренев. – М.: Юридическая литература, 1978. – 141 с.
5. Комаров С.А. Общая теория государства и права / С.А. Комаров. – М.: Юрайт, 1997. – 338 с.
6. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави / П.М. Рабінович. – К.: Юрінком Інтер, 1994. – 236 с.
7. Резник Г.М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств / Г.М. Резник. – М.: Юридическая литература, 1977. – 117 с.
8. Джатиев В.С. Познание и доказывание в советском уголовном процесс / В.С. Джатиев // Правоведение. – 1983. – № 6. – С.63-71.
9. Котюк В.О. Теорія права / В.О. Котюк. – К.: Вентурі, 1996. – 208 с.
10. Нечепурнов А.В. Квалификация в правоприменительном процессе: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нечепурнов Александр Валентинович. – К., 2008. – 233 с.
11. Венгеров А.Б. Теория государства и права / А.Б. Венгеров. – М.: Юриспруденция, 2000. – 528 с.
12. Загальна теорія держави і права / [М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.]; за ред. Цвіка М.В., Ткаченка В.Д., Петришина О.В. – Х.: Право, 2002. – 432 с.
13. Пиголкин А.С. Стадии процесса применения права / А.С. Пиголкин // Правоприменение в советском государстве. – М.: Юрид. лит., 1994. – С. 32-40.
14. Ткаченко Ю.Г. Применение социалистического права / Ю.Г. Ткаченко // Теория государства и права. – 1982. – № 1. – С. 30-41.
15. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – М.: Юристь, 1999. – 304 с.
16. Лихарев В.В. Квалификация административных правонарушений в сфере охраны общественного порядка: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / В.В. Лихарев; Московская высшая школа милиции МВД СССР. – М., 1988. – 19 с.
17. Кригер Г. Состав преступления и квалификация содеянного / Г. Кригер // Советская юстиция. – 1985. – № 12. – С. 18-19.
18. Калаянов Д.П. Адміністративні проступки, підвідомчі міліції, та їх профілактика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Калаянов Дмитро Петрович. – Одеса, 1998. – 187 с.
19. Остапенко О.І. Кваліфікація адміністративних правопорушень: [монографія] / О.І. Остапенко. – Львів: Львівський інститут внутрішніх справ, 2000. – 173 с.

20. Остапенко О.І. Адміністративна деліктологія: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д.ю.н.: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / Олексій Іванович Остапенко; НАВСУ. – К., 1997. – 42 с.

УДК 342.9: 343.11: 347.994 (477)

**АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС В СОВРЕМЕННОЙ
УКРАИНСКОЙ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ ДОКТРИНЕ:
К ВОПРОСУ ПОИСКА ОПТИМАЛЬНОЙ ДЕФИНИЦИИ
(С УЧЕТОМ ТВОРЧЕСКОГО ВКЛАДА Д.Н. БАХРАХА)**

Коломоец Т.А., д.ю.н., профессор

Запорожский национальный университет

В статье на основе анализа существующих в отечественной административно-правовой доктрине подходов к пониманию административного процесса обосновывается авторский вариант поиска оптимальной дефиниции. Особое внимание уделяется результатам научных исследований в этой области известного российского ученого-административиста Д.Н. Бахраха, обосновывается целесообразность учета его творческого вклада с акцентом на приоритеты национальных нормотворческих и научно-исследовательских отраслевых правовых процессов.

Ключевые слова: административный процесс, административная процедура, административное производство, административное судопроизводство, дефиниция, концепция, творческий вклад.

Коломоець Т.О. АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ: ДО ПИТАННЯ ПОШУКУ ОПТИМАЛЬНОЇ ДЕФІНІЦІЇ (З УРАХУВАННЯМ ТВОРЧОГО ВНЕСКУ Д.М. БАХРАХА) / Запорізький національний університет, Україна

У статті на підставі аналізу існуючих у вітчизняній адміністративно-правовій доктрині підходів щодо розуміння адміністративного процесу обґрунтовується авторський варіант пошуку оптимальної дефініції. Особлива увага приділяється результатам наукових досліджень у цій сфері відомого російського вченого-адміністративіста Д.М. Бахраха, обґрунтовується доцільність врахування його творчого внеску з акцентом на пріоритети національних нормотворчих і науково-дослідних галузевих правових процесів.

Ключові слова: адміністративний процес, адміністративна процедура, адміністративне провадження, адміністративне судочинство, дефініція, концепція, творчий внесок.

Kolomoets T.O. THE ADMINISTRATIVE PROCESS IN MODERN UKRAINIAN ADMINISTRATIVE AND LEGAL DOCTRINE: THE QUESTION OF FINDING THE OPTIMAL DEFINITIONS (INCLUDING CREATIVE CONTRIBUTION BACHRACH D.N.) / Zaporizhzhya national university, Ukraine

In the article is based on analysis of existing in national administrative and legal doctrine approaches to understanding of the administrative process are substantiated the author's version of finding the optimal definition. Particular attention is paid to the results of research in this area famous Russian scientist of administrative law Bachrach D.N., taking into account its creative contribution with focusing on the priorities of the national rule-making and research branch legal processes are justified.

Key words: administrative process, administrative procedure, administrative proceedings, administrative litigation, definition, concept, creative contribution.

В контексте празднования 80-летнего юбилея д.ю.н., профессора, заслуженного деятеля науки РФ, Д.Н. Бахраха, хотелось бы отметить, что его вклад является неопределимым не только для развития российской административно-правовой науки, но и украинской. Базовые положения современной украинской административно-правовой науки сформированы, в основном, с учетом постулатов, разработанных Юбилеем как в советский период, так и после образования независимых государств. Нет ни единой подотрасли, института административного права, фундаментальному исследованию которого Д.Н. Бахрах не уделил бы внимания. Не является исключением и административно-процессуальное право. Изучая феномен процессуализации, создающей условия для повышения эффективности всей государственной и муниципальной властной деятельности, профессор Д.Н. Бахрах акцентирует внимание на административно-процессуальной деятельности (обосновывает целесообразность именно этого термина при одновременном углубленном исследовании всего терминологического ряда: «административный